

„Hravá racionalita“

Politické strany a volebný proces v SR

Richard Geffert

Summary:

In this contribution the author deals with the problem of the election law and political parties in the reality of the Slovak republic. The author evaluates critically the development process in the postmodern Slovak society and installes interesting questions of possible trends of the Slovak republic as a part of the European union. The politics apprehends as the phenomenon of the game and citizen as a player in this game, which is in the hands of politicians.

„ Nepoznám nijaké veľké umenie,
ako sa dostať do styku s veľkými úlohami, než hru.“

F. Nietzsche

Všímajúc a uvedomujúc si paradoxy nášho postmoderného žitého života vnímame človeka ako hráča a jeho existenciu - bytie „pádom do zrodzenia“ až k smrti ako hru. Niekedy sa však bohužiaľ hráč stáva hračkou a jeho limity herným nástrojom v rukách iných spoluhráčov, ktorí sa cítia byť autormi herného plánu, avšak bez akéhokoľvek práva (pou) zneužívať ho.

Život – hra je však jedinečné tvorivé dielo, individuálny, pluralitný a rovnocenný fenomén, v ktorom je nevyhnutná tolerancia, rešpektovanie a úcta ako ku spoluhráčovi, tak aj ku protivníkovi.

Istým druhom akejsi hry je možné vnímať aj realitu fungovania politických strán a ich snahu o dosiahnutie jedného z fundamentálnych cieľov, a síce dosiahnutie moci. Aj napriek skutočnosti, že sa nachádzame za hranicami 21. storočia podstata človeka zostáva v hlavných línách nezmenená.

Konáme nielen to čo musíme, ale predovšetkým to čo skutočne chceme. My však máme aj povinnosť. Je pravdivé kantovské vnímanie človeka ako bytosti, ktorá má povinnosť. Ako naplniť túto povinnosť? Povinnosť sa vytráca.... Povinnosť v politike je zdá sa povinnosťou len do časovej hranice, ktorou sú voľby. Občan sa mnohokrát zdá byť dôležitý iba raz za štyri roky, čiže raz za 366 dní. Neskôr počas troch rokov s 365-mi dňami ako by ani nemal možnosť, príležitosť.

Je možné, aby sme konali v politike niečo racionálne bez toho aby to bolo tvrdo jednostranne pragmatické v danom momente ? Veď aj nerozumnosť je modelom racionality. Politické strany konajú racionálne, pragmaticky a konajú predovšetkým to čo chcú. A to čo chcú najviac, to o čo sa najviac usilujú je získanie čo najväčšieho podielu na moci za akúkoľvek cenu.

Prirodzene moc dosahujú legitímne prostredníctvom inštitútu volieb, demokratickým spôsobom. Pri splnení podmienok, pri odovzdaní voličských hlasov sa na základe výsledku volieb prerozdedia poslancské mandáty na rôznych úrovniach. Toto je jednoduchá racionálna schéma štandardných volieb, štandardných politických strán ako ich účastníkov a prirodzene voličov ako ich nepostrádateľnej súčasti. To čo určuje pravidlá tejto „hry“ je norma, právna norma – volebný zákon.

Kto je autorom danej normy „hracieho plánu“ ? Je to takmer vždy politická strana, alebo ich koalícia ktorá je aktuálne pri moci. Účelne si túto normu prispôsobuje v hlásaní demokratizácie, všeobecného prospechu a zlepšovania volebných procedúr. Tu vzniká rozpor, politická strana, jej predstavitelia konajú nie to čo musia, to čo sľúbili, ale to čo chcú, to čo im v danom momente vyhovuje. Sledujú svoj základný cieľ – podieľať sa o p a ť na moci.

Takto podoba volebného zákona ako základného kľúča kritizovaná práve stranou, ktorá bola v opozícii je znova účelne prispôsobená a deformovaná.

V súčasnosti je na Slovensku platná novela volebného zákona č.187/1998 Z.z. z 20. mája 1998¹, ktorá aj napriek drobným úpravám nemení podstatným spôsobom to, čo bolo kritizované takmer všetkými politickými stranami, prirodzene v období, v ktorom boli v opozícii.

V Slovenskej republike sa voľby do Národnej rady Slovenskej republiky konajú na základe systému pomerného zastúpenia, ktorý je niekedy hodnotený ako viac demokratický. (Percento odovzdaných hlasov v ňom zodpovedá percentu reprezentantov, čo umožňuje aj zastúpenie menších strán. Vláda, ktorá vziđe z tohto systému je však menej stabilná, pretože pozostáva z viacerých politických strán, ktoré sa nemusia v niektorých základných otázkach zhodnúť.)²

Základy súčasného demokratického volebného systému boli položené po demokratizačných zmenách našej spoločnosti po roku 1989. Volebným zákonom SNR č. 80/1990 Zb. bol väčšinový volebný systém nahradený už spomínaným systémom pomerného zastúpenia respektíve proporcionálnym volebným systémom.

Čo je zásadným negatívom v rámci tohto volebného systému na Slovensku je spôsob zostavovania kandidátnych listín, kde v podstate relatívne úzky okruh ľudí rozhoduje o zostave kandidátov, predovšetkým o poradovníku na kandidátnej listine, čiže v konečnom dôsledku o reálne zvoliteľných miestach. V istom zmysle je to anonymný systém, v ktorom konkrétny poslanec zvolený za politickú stranu sa nezodpovedá za konkrétne činy a aktivity svojim konkrétnym voličom, ale len relatívne úzkemu grémiu politickej strany, ktorá ho kandidovala, a ktorej sa prirodzene snaží zavďačiť. Je tu na mieste otázka: Koho vlastne volič volí ? Je to osobnosť spätá s určitým regiónom, alebo profesijnou skupinou, či je to len politická strana reprezentovaná niekoľkými známymi tvármi, ďalšími úslužnými anonymnými politikmi?

Je tu prirodzene možnosť vybrať si „svojho kandidáta“ na nevoliteľnom mieste a dať mu preferenčný hlas zakrúžkovaním poradového čísla na volebnom lístku pred menom kandidáta. Táto možnosť je však iba zbytočným nádejaním sa voliča a len vzbudením klamlivého dobrého pocitu a vzplanutím vopred zahasenej iskry nádeje zo zvolenia „môjho“ poslanca. Novela volebného zákona č. 187/1998 Z.z. z 20. mája 1998 zakotvila fakt, že územie Slovenskej republiky je jedným volebným obvodom, čo v praxi znamená ďalší fakt, že na zmenu miesta na volebnom lístku pridelením preferenčného hlasu, sa stalo smiešnym ale predovšetkým prázdny a vysmievajúcim sa gestom moci vo vzťahu ku „svojim“ voličom. K posunutiu kandidáta preferovanej osobnosti je potrebných toľko preferenčných hlasov, že pravdepodobnosť posunutia sa z nevoliteľného miesta na relatívne zvoliteľné sa blíži k nule.

Bolo by možno zaujímavé nechať sa inšpirovať švajčiarskym modelom sice pomerného volebného systému avšak s voľnou kandidátnou listinou a nie vychádzať z modelu Holandska s viazanou volebnou listinou. (Vo Švajčiarsku sú kandidáti na volebnej listine zostavovaní podľa abecedného poradia, konkrétne radenie uskutočňuje volič sám. Má pri tom slobodu rozhodovania. Udeľuje toľko preferencií, koľko je mandátov. V rámci vlastnej straníckej listiny môže určovať poradie kandidátov, niektorým môže prideliť dva preferenčné hlasy, iných môže zo zoznamu vyškrtnúť. Volič môže do svojho hlasovacieho lístka aj vpisovať mená kandidátov z iných strán.)³

V duchu racionality : viera v rozum nie je iba vierou v náš rozum, ale je a azda ešte vo väčšej miere vierou, alebo aspoň rešpektovaním rozumu iných. S vedomím tohto, alebo aspoň s rešpektovaním občanov by mala rátať každá politická strana.

Na Slovensku si nevolíme poslancov, ktorí sú nám blízki, známi z osobného kontaktu, ktorí poznajú a snažia sa riešiť konkrétne viac či menej zložité problémy v rámci regiónu, mesta či profesijnej oblasti, ale len málo známe, alebo vôbec nepoznané tváre z TV obrazovky či z mediálnej predvolebnej kampane. Títo reprezentanti politických strán sú občanovi - voličovi nedostupní, vzdialení, sú doslova nereálni, a tak sa stáva z politiky nie vec verejná, ale vec niekoľkých.

„Úprimná“ snaha politických subjektov a ich čelných predstaviteľov nachádzajúcich sa v roku 1998 v opozícii o zmenu týchto pravidiel hry sa rýchlo rozplynula v sne o budúcom osude seba samých – nachádzajúcich sa pri „kormidle lode“ s názvom Slovenská republika.

Prirodzene s problematikou volieb a voličov súvisí množstvo ďalších záležitostí, ako napríklad financovanie a podmienky predvolebnej kampane politických subjektov, problematika korupcie, skratka „pravidlá hry“ ktorými je možné sa zaoberať, ale v konečnom dôsledku tu väčšinou ešte stále platí rovnaký princíp, ako v hre s kandidátmi politických strán. Pozitívne možno hodnotiť fakt možnosti neustáleho monitorovania všetkých relevantných záležitostí ako občanmi, tak aj najrôznejšími organizáciami a združeniami, ktoré už dnes zastávajú dôležité miesto v priestore Slovenskej republiky a uskutočňujú neustálu a čoraz viac dokonalú kontrolu aj v oblasti vývoja a existencie politických strán, no aj volebného a politického systému Slovenskej republiky. Tento demokratický fakt je dôležitým stimulom síce postupnej, ale veľmi dôležitej zmeny aj v tejto oblasti. Nechýba tu konštruktívna kritika, individuálna sloboda myslenia a aj keď výsledky ešte stále nie sú uspokojivé, alternatíva ich neexistovania by bola rozhodne podstatne horšia.

(Slovenská republika v roku 2004 mierne zlepšila index korupcie – Corruption Perceptions Index –CPI. S indexom 4,0 sa spolu s Lotyšskom umiestnila v rebríčku 146 krajín sveta na

57. mieste. Pre porovnanie CPI ČR v roku 2004 je 4,2 (51 miesto), Maďarsko je s CPI 4,8 na 42 mieste, Poľsko je na 67. mieste)⁴

Dôležité je spomenúť informáciu o zmene časti volebného zákona Slovenskej republiky, ktorá sa pripravuje, a v ktorej ide o úpravu financovania politických strán, s čím boli a sú neustále vážne problémy. Zverejňovať sa bude musieť každý sponzorský dar pre politickú stranu nad 5000 Sk spolu s notárskym overením podpisov jeho darcov. Taktiež sa mení klauzula o výške finančných prostriedkov vyhradených politickými stranami pre predvolebnú kampaň. Ďalšou navrhovanou zmenou, ktorá je tiež pravdepodobnou budúcou realitou je počet podpisov potrebných na zaregistrovanie politického subjektu na ministerstve vnútra z doterajších 1000 na 10 000, čím sa má zabrániť akémusi „hraniu sa“, s vážnymi záležitosťami.⁵

Politické strany a systém nimi tvorený sú subjekty, ktoré nevyhnutne potrebujú permanentnú kontrolu realizovanú na všetkých úrovniach spoločnosti.

Racionalita? Pragmatizmus? Hry? či tvrdá vypočítavosť členov vedie politické strany ku svojmu konaniu? Politické strany sú v konečnom dôsledku subjekty tvorené členmi – ľudskými individuami, ktoré sú vo svojej podstate stále rovnaké a aj napriek veľkému pokroku a faktu, že sa nachádzame za hranicami 21. storočia podstata človeka ostáva vo svojom základe nezmenená...a aj naďalej chlieb sa je, hry sa hrajú a my sme mnohokrát aj keď húževnatými hráčmi, stále však slabými zmeniť „pravidlá hry“.

V druhej časti práce sa pokúsime faktograficky predstaviť postupný vývin politickej štruktúry v Slovenskej republike po roku 1989 so zameraním sa na relevantné politické subjekty, ktoré sa stabilne etablovali na slovenskej politickej scéne a zásadne ovplyvnili podobu slovenskej politiky tým že sa podieľali na jej tvorbe ako súčasť zákonodárneho zboru Slovenskej národnej rady (SNR), neskôr Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR).

Stručný prehľad výsledkov volieb na Slovensku v diapazóne rokov 1990 – 2002 :

Vol'by 1990 – parlamentné strany : VPN, KDĽ, KSČ, SNS, DS, Spolužitie, SZ
vládna koalícia : VPN, KDĽ, DS, Spolužitie
opozícia : KSČ, SNS, SZ

Podiel hlasov pre politické strany vo voľbách do SNR v roku 1990:

VPN: 29,35%, KDĽ: 19,21%, KSČ: 13,35 %, SNS: 13,94%, Spolužitie: 8,66%, DS: 4,40%, SZ: 3,49%

Podiel mandátov pre politické strany vo voľbách do SNR 1990

VPN: 48, KDĽ: 31, SNS: 22, KSČ: 22, Spolužitie: 14, DS: 7, SZ: 6

Vol'by 1992 – parlamentné strany : HZDS, SDĽ, KDĽ, SNS, Spolužitie
vládna koalícia : HZDS, SDĽ
opozícia : KDĽ, SNS, Spolužitie

Podiel hlasov pre politické strany vo voľbách do SNR v roku 1992:

HZDS: 37,26%, SDĽ: 14,7%, KDĽ: 8,89%, SNS: 7,93%, Spolužitie: 7,42%

Podiel mandátov per politické strany vo voľbách do SNR 1992:

HZDS: 74, SDĽ: 29, KDĽ: 18, SNS: 15, Spolužitie: 14

Voľby 1994 – parlamentné strany : HZDS, SV, KDH, MK, DÚ ZRS, SNS
vládna koalícia : HZDS, SNS, ZRS
opozícia : KDH, DÚ, MK, SV

Podiel hlasov pre politické strany vo voľbách do NR SR v roku 1994:

HZDS-RSS: 34,96%, SP. Voľba: 13,06%, MK.: 10,41%, KDH:%, DÚ: 8,57%, ZRS: 7,34%, SNS: 5,40%

Podiel mandátov pre politické strany vo voľbách do NR SR v roku 1994:

HZDS-RSS: 61, SP. Voľba: 18, MK: 17, KDH: 17, DÚ: 15, ZRS: 13, SNS: 9

Voľby 1998 – parlamentné strany : HZDS, SDK, SDL, SOP, SMK, SNS
vládna koalícia : SDK, SDL, SMK, SOP
opozícia : HZDS, SNS

Podiel hlasov pre politické strany vo voľbách do NR SR v roku 1998:

HZDS : 27, 0%, SDK: 26,3%, SDL: 14,7%, SNS: 9,1%, SMK: 9,1%

Podiel mandátov pre politické strany vo voľbách do NR SR v roku 1998:

HZDS: 43, SDK: 42, SDL: 23, SMK: 15, SNS: 14, SOP: 13

Voľby 2002 – parlamentné strany : HZDS – ĽS, SDKÚ, SMER, SMK, KDH, ANO, KSS
vládna koalícia : SDKÚ, SMK, KDH, ANO
opozícia : HZDS – ĽS, SMER, KSS

Odhad politických strán, ktoré by sa v roku 2004 dostali do Národnej rady Slovenskej republiky : SMER, HZDS-ĽS, SMK, KDH, SDKÚ, ANO, SNS, KSS.

Podiel hlasov pre politické strany vo voľbách do NR SR v roku 2002:

HZDS-ĽS: 19,5%, SDKÚ: 15,09%, SMER: 13,46%, SMK: 11,16%, KDH: 8,25%, ANO: 8,01%, KSS: 6,32%

Podiel mandátov pre politické strany vo voľbách do NR SR v roku 2002:

HZDS-ĽS: 36, SDKÚ: 28, SMER: 25, SMK: 20, KDH: 15, ANO: 15, KSS: 11

VPN- Verejnosc' proti násiliu
KDH- Kresťansko demokratické hnutie
KSČ- Komunistická strana Československa
SNS- Slovenská národná strana
DS- Demokratická strana
Spoluzitie- Maďarská koalícia
SZ- Strana zelených
HZDS- Hnutie za demokratické Slovensko
SDL- Strana demokratickej ľavice
SV- Spoločná voľba

MK- Maďarská koalícia
DÚ- Demokratická únia
ZRS- Združenie robotníkov Slovenska
SDK- Slovenská demokratická koalícia
SMK- Strana maďarskej koalície
SOP- Strana občianskeho porozumenia
SMER - SMER
ANO- Aliancia nového občana
KSS- Komunistická strana Slovenska
SDKÚ- Slovenská demokratická a kresťanská únia

,6,7,8,9,10,11,12,13

Aj napriek relatívne krátkemu obdobiu od demokratizácie prostredia, v ktorom sa nachádzame a tiež krátkemu trvaniu samostatnej Slovenskej republiky je možné pozorovať istým smerom sa črtajúci vývin slovenskej politickej scény. V súčasnom období je na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky evidovaných viac ako 112 politických subjektov, no sotva jedna štvrtina z nich sa aktívne zúčastňuje na volebnom procese a z tohto počtu sú „stálicami“ slovenského politického neba iba niektoré.

Na problematiku politických strán je možné sa dívať z rôznych uhlov pohľadu podľa ich členenia či rozdelenia. Poznáme politické strany elitné, masové, univerzálne, kartelové podľa historického členenia, alebo strany konzervatívne, liberálne, kresťanskodemokratické, agrárne, sociálnodemokratické, komunistické a etnicko-regionálne podľa ich ideovej orientácie. Jedným z najbežnejších vnímaní politických strán je rozdelenie na strany ľavicové, pravicové a strany stredú.

Je dôležité podotknúť reálny fakt, že aj napriek ľavo-pravému rozdeleniu politických strán je prirodzené, že z pragmatických dôvodov sa v súčasnosti každá politická strana v snahe získať čo najväčší počet hlasov vo voľbách musí správať istým spôsobom. Každá ľavicovo orientovaná strana sa musí v ekonomických otázkach správať, alebo aspoň deklarovať správanie pravicové, a naopak každá pravicová politická strana musí deklarovať v otázkach sociálnych cítenie ľavicové s výnimkou extrémistickej pravice aj ľavice. Takže možno konštatovať, že rigorózne rozdelenie na pravicu a ľavicu v zmysle politických subjektov už v súčasnosti nie je realizované.

Ľavicovú politiku rozhodne nemôžeme chápať len v spojitosti so sociálnymi požiadavkami, so sociálnym postavením ľudí, so sociálnym programom, teda len s rozdeľovaním, ale musí byť chápaná širšie so záberom na celú spoločnosť Rovnako pravicovú politiku nie je možné redukovať len na ekonomické požiadavky, ekonomické postavenie ľudí, ale taktiež musí byť chápaná v širšom slova zmysle. Medzi pravicovým a ľavicovým často nie je možné nájsť konkrétnu, či presnú deliacu hranicu.

Čo sa týka axiologického a z neho vyplývajúceho ideologického základu politických subjektov a ich správanie sa na politickej scéne (nedá nám znova nepripomenúť akúsi paralelu medzi politikou a hrou) je zaujímavé sledovať rozloženie síl v Slovenskej republike pred voľbami 2002, po voľbách 2002 a taktiež komparácia napríklad s Českou republikou. Kým v rokoch 1998 – 2002 tvorili vládnu koalíciu SDK, SMK, SDĽ a SOP čo je koalícia z pravej strany cez stred politického spektra až do ľava, po voľbách v roku 2002 je pri moci koalícia stredo - pravých politických subjektov SDKÚ, KDH, SMK a ANO. V Českej republike ČSSD, KDU – ČSL, US – DEU. Takto možno veľmi dobre sledovať charakter vládnutia pravicovej a kvázi ľavicovej vlády v tomto geopriestore aj s jeho reálnymi dopadmi v oblasti mikroekonomickej aj makroekonomickej, sociálnej a s ich dopadom na občana. (Koalíciu v rozmedzí rokov 1998 – 2002 SDK, SMK, SDĽ, SOP možno charakterizovať podľa slov G. Sartoriho ako extrémny pluralizmus – 4 relevantných strán, tj. strán, ktoré sa museli podieľať pri zostavovaní koalície, je multipolárny, polarizovaný a má odstredivý charakter, kým koalícia 2002 – 2006 je charakterizovateľná ako umiernený pluralizmus, funguje tu väčšia dostredivá sila, aj keď nie taká aká je pri systéme 2 relevantných politických strán.)¹⁴

Čo sa týka výhliadok politického systému do roku 2006 možno aj naďalej predpokladať, že pluralitný demokratický parlamentný systém na Slovensku sa pevne zakorenil. Aj keď možno konštatovať, že slovenské politické strany sa správajú stále viac na princípe stranického centralizmu, než stranického pluralizmu. Myslíme si, že ani jedna z relevantných politických strán ani z vládnej koalície, ani z opozície, ale ani z mimo parlamentného priestoru nemá záujem na jeho deštrukcii, hoci niektoré politické subjekty si prirodzene predstavujú iné usporiadanie vzťahov v trojuholníku moci medzi parlamentom, vládou a prezidentom (zvlášť po zvolení doc. JUDr. Ivana Gašparoviča, CSc. za prezidenta Slovenskej republiky), ale tiež medzi centrálnou a regionálnou mocou.

Ďalej možno logicky očakávať priamoúmerne s časom približovania sa volieb ďalšie komplikovanie komunikácie vo vnútri vládnej koalície a taktiež zostrovanie útokov voči opozícii. (Aj napriek ideologickej blízkosti členov súčasnej vládnej koalície identifikujúcej sa v stredo - pravej časti politického spektra dochádza evidentne k nezhodám predovšetkým v oblasti ekonomickej a sociálnej, čo nevyhnutne priamo súvisí s poslednou vlnou privatizácie predovšetkým strategických podnikov.) Škandalizácia predstaviteľov opozície zo strany vládnej koalície , ale tiež akási spätná väzba je už tradičným „folklórom“ charakterizujúcim politickú kultúru Slovenskej republiky.

Tiež bude zaujímavé sledovať akým spôsobom sa budú reálne integrovať strany ľavého politického spektra – slovenská ľavica, ktorá fakticky absentuje na súčasnej politickej scéne v konsolidovanej podobe schopnej ovplyvňovať politický a ekonomický život. (Určite zaujímavé bude počínanie si Komunistickej strany Slovenska - KSS v následjúcich parlamentných voľbách, strany ktorá sa ako jediná neparlamentná strana dostala na pôdu parlamentu a to aj z nelichotivej pozície , v ktorej sa nachádzala v roku 1990.)

Fenomén „Mečiarizmu“ už nemá paralelnú podobu s rokom 1998, a aj napriek tendencii aktivizovať „obranný“ mechanizmus pri jeho znovunastolení sa jeho účinok s časom priamoúmerne znižuje. Dôležitý vplyv v následjúcich voľbách prirodzene zohrá aj realita členstva SR v EÚ a NATO, skúsenosť s voľbou prezidenta, ale v najsilnejšej podobe predovšetkým aktuálna sociálna a ekonomická situácia krajiny a jej bezprostredný dopad na výšku životnej úrovne občanov. (ekonomické a sociálne reformy sú pozitívne a potrebné sú však uponáhľané a realizované v krátkom časovom diapazóne.)

Tvorba politiky, akási hra so svojimi hráčmi a bábkami v rukách politikov sa prehupla do svojej druhej polovice a pomaly, ale isto sa blíži ku dňu číslo „366“ vo volebnom kalendári , ku dňu ktorý ako jediný je dôležitý pre bohužiaľ väčšinu politickej reprezentácie Slovenskej republiky.

Znova sa vrátíme ku citátu Friedricha Nietzscheho, ktorým sme boli bývali začínali písať túto prácu :

„Nepoznám nijaké veľké umenie, ako sa dostať do styku s veľkými úlohami , než hru“

Občianska nerozumnosť nesmie ani v dnešnej (polo)otvorenej spoločnosti podľahnúť chytrosti politických subjektov a aj napriek únave z neustáleho sledovania politického života a správania sa politických strán a ich predstaviteľov je nevyhnutné aby občan zostal potencionálne aktívnym.

Každá hra, každé predstavenie má svoj polčas, ale aj svoj koniec a aj výsledok je ohodnotený občanom a toto hodnotenie má zásadný vplyv na jej ďalší osud, množstvo repríz, alebo prípadne úplné zabudnutie.

Abstrakt:

Pluralitný volebný proces je fundamentálnym demokratizačným prvkom, ktorý formuje právny štát a napomáha kreovaniu otvorenej občianskej spoločnosti. Politické strany ako základné politické subjekty volebného procesu sa zásadným spôsobom podieľajú na výslednej podobe reality po všetkých stránkach – politickej, ekonomickej, sociálnej či

kultúrnej. Slovenská republika napriek demokratickému uskutočňovaniu týchto procedúr je charakteristická špecifikami, ktoré súvisia prinajmenšom s úrovňou politickej kultúry tých, ktorí politiku tvoria, respektíve na jej tvorbe participujú. Je zaujímavé sledovať vývoj slovenskej politickej scény od roku 1990 do súčasnosti.

Použité zdroje informácií:

¹Zákon č. 80/1990 Zb. o voľbách

²DAVID, R. : POLITOLOGIE, FIN, Olomouc 1996, s. 305. ISBN 80-7182-030-X

³KLÍMA, M. : VOLBY A POLITICKÉ STRANY, Praha 2003. s. 231-232.
ISBN 80-86031-13-6

⁴MARKÍZAtext : 13.10.2004, s. 112

⁵MARKÍZAtext : 20.10. 2004 , s. 119

⁶ŠVEDA, PETRLOVÁ, ŠKULTÉTYOVÁ : Parlamentné voľby , epos

⁷BÚTORA, M.: Slovensko 1996, IVO, Bratislava 1997. ISBN 80-967725-1-1

⁸BÚTORA, M., IVANTYŠYN, M.: Slovensko 1997, IVO, Bratislava 1998.
ISBN 80-967739-8-4

⁹MESEŽNKOV, G., IVANTYŠYN, M.: Slovensko 1998-1999, IVO, Blava 1999,
ISBN 80-88935-09-1

¹⁰KOLLÁR, M., MESEŽNIKOV, G. : Slovensko 2000, IVO, Bratislava 2000.
ISBN 80-88935-17-2

¹¹KOLLÁR, M., MESEŽNIKOV, G. : Slovensko 2001, IVO, Bratislava 2001.
ISBN 80-88935-26-1

¹²KOLLÁR, M., MESEŽNIKOV, G. : Slovensko 2002, IVO, Bratislava 2002.
ISBN 80-88935-40-7

¹³KOLLÁR, M., MESEŽNIKOV, G. : Slovensko 2003, IVO, Bratislava 2003.
ISBN 80-88935-57-1

¹⁴NOVÁK, M. : Systémy politických strán, SLON, Praha 1997, s. 82